

VOLUM EDITAT DE
ALINA PAVELESCU

Martha Bibescu și vocile Europei

CORRESPONDENȚĂ ȘI DOSAR CNSAS
1941–1945

Traducere din limbile franceză și engleză și note de ALINA PAVELESCU

Traducere din limba germană de CORINA PETRESCU

Prefață de MIHAI BRÂNCOVEANU

Prefață

Am aflat de Martha Bibescu încă din primii ani de viață, în România, înainte de a părăsi țara. Mama ne vorbea deseori despre ea, mie și fratelui meu, Constantin. Eram rude apropiate, chiar de mai multe ori: bunicul dinspre mamă al Marthei, Alexandru Mavrocordat, era văr primar cu Zoe Mavrocordat, adoptată Basarab Brâncoveanu, din care descindem, iar soțul Marthei, George Valentin Bibescu, era văr de-al doilea cu bunicul meu Brâncoveanu. În sfârșit, Martha Bibescu fusese, în 1942, nașă la căsătoria părinților mei, Marina Știrbey și Constantin (zis Costi) Basarab Brâncoveanu, care a avut loc chiar pe domeniul Marthei, la Palatul Mogoșoaia. Naș era cumnatul mamei, marele arhitect G.M. Cantacuzino, bărbatul Sandei, sora ei mai mare. Părinții mei se cunoscuseră, de altfel, prin Martha, căreia îi plăcea să pună la cale căsătorii; în cazul acesta, se poate spune că s-a dovedit inspirată căci, în ciuda grelelor încercări pe care aveau să le trăiască după 1948, căsnicia lor a fost fericită. S-a vorbit mult atunci despre această nuntă, considerată de cei prezenți ca ultima mare nuntă din vechea Românie. A fost un soi de sfârșit al unei epoci.

Martha Bibescu plecase din România imediat după cel de-al Doilea Război Mondial și se stabilise la Paris. Era o scriitoare care conta în lumea literară franceză. Prima ei carte, *Les Huit Paradis (Cele opt paradisuri)*, publicată în 1908¹, la numai

¹ Se spune că în perioada aceea, când Martha era la apogeul unei frumuseți rămase legendare (a se vedea celebrul portret al ei pictat, în 1911, de Giovanni Boldini), unii dintre bărbații vecini cu ea la mese mondene îi declarau, în chip de compliment, că erau așezați „alături de cel de-al nouălea paradis”.

douăzeci și doi de ani, a fost primită cu entuziasm de critici, dar și de Academia Franceză care i-a decernat Premiul Marcelin Guérin. În 1955, era aleasă, laolaltă cu Jean Cocteau, membru străin al Academiei regale de limbă și literatură franceză a Belgiei; douăzeci de ani mai târziu, îl va avea ca succesori pe nimeni altul decât pe... Mircea Eliade.

Mama, fratele meu și cu mine am plecat din țară în aprilie 1964 și ne-am stabilit în Anglia, într-un cătun din Kent în care locuia Sanda Cantacuzino, sora mamei. Tata mai era încă în închisoare, de unde a ieșit două luni mai târziu, grație amnistiei, și ni s-a alăturat puțin înainte de Anul Nou. Martha venea destul de regulat în Marea Britanie pentru că fiica ei, Valentina Ghika-Comănești, locuia în Cornwall. Câteva săptămâni după sosirea noastră, Martha ne-a făcut o scurtă vizită în Kent, împreună cu directorul Institutului Francez de la Londra, scriitorul Jean Mouton, care fusese director al Institutului Francez din București, înainte de război. Peste câteva luni, Martha ne-a poftit, pe mama și pe mine, să luăm prânzul cu ea la Londra, la Hotelul Ritz, unde locuia. Avea simțul formulelor și îmi amintesc că mi-a spus atunci: „Dragă Mihai, noi ne întâlnim pe un peron de gară: tu sosești, eu plec.”

Nu a fost chiar așa. Am avut privilegiul de a o vedea foarte des până în 1973, când a trecut la cele veșnice. Chiar și în ultimii ani de viață era într-o formă foarte bună, avea o memorie extraordinară. Cunoscuse o mulțime de oameni interesați din lumea politică, printre care Charles de Gaulle, Winston Churchill sau Ramsay MacDonald, primul prim-ministru laburist al Marii Britanii, dar și scriitori, oameni de cultură, aristocrați...; mari figuri despre care povestea cu un talent extraordinar.

Ieșea încă destul de des și, după ce m-am mutat la Paris, pentru a-mi continua studiile, am însoțit-o deseori la recepții. Odată, am mers împreună la recepția anuală a Consiliului Constituțional francez, condus pe atunci de Gaston Palewski, un apropiat al generalului de Gaulle, care a venit la recepție și căruia am avut onoarea să-i fiu prezentat. Altă dată am însoțit-o pe Martha Bibescu la Palatul Élysée, la o recepție dată de președintele Georges Pompidou în cinstea scriitorilor. Martha nu era însă nicidecum o mondenă, se ducea la recepții mai ales dacă știa că va avea ocazia

să întâlnească persoane care o interesau, sau ca anumite cercuri să nu o uite, să poată constata că mai este în viață, ba chiar activă. Altfel, detesta cocktailurile unde, cu umorul ei picant, zicea că îmbulzeala e atât de mare că n-ai timp să spui decât „*bună unuia, și ziuă altuia*”¹.

Martha avea o imensă admirație pentru de Gaulle. Cum îi apărea o nouă carte, i-o trimitea, cu o frumoasă dedicație; de fiecare dată, el răspundea printr-o scrisoare scrisă de mână, din care reieșea clar că citise atent cartea. De-a lungul vizitei oficiale pe care a făcut-o în România, în mai 1968, tocmai în momentul când Parisul începea să fie blocat de mișcarea studențească, generalul citea *Isvor, le pays des saules*, ca să cunoască mai bine „Țara sălciilor”. În 1970, Martha îi trimite un articol despre Napoleon, pe care îl publicase în *La Revue de Paris*; nimic n-ar fi putut să-i provoace o plăcere mai intensă decât comentariul lui de Gaulle: „*Vis-à-vis de Napoléon, comme à tous égards, vous êtes l’Europe!*”² Moartea subită a conducătorului Franței Libere, în luna noiembrie a aceluiași an, a fost desigur o lovitură grea pentru ea.

În același timp, Martha lucra mereu la diverse cărți, mai cu seamă la urmarea pe care dorea să i-o dea *Nimfei Europa*, urmare pe care, din nefericire, nu va reuși niciodată să o ducă la bun sfârșit.³ Eu locuiam într-o cămăruță situată cu câteva trepte mai sus de apartamentul ei, în Insula Saint-Louis, un loc plin de farmec, la câțiva pași de Notre-Dame. Seara, câteodată, mă chema și îmi dicta amintirile ei, eu le scriam și a doua zi le dădea secretarei, pentru a le bate la mașină. Așa se explică faptul că, printre documentele Marthei, ce pot fi consultate la Biblioteca Națională a Franței, se află și pagini scrise de mine, după dictarea ei. De-a lungul anilor, am cunoscut vreo patru secretare ale Marthei printre care, coincidență nostimă, o domnișoară (mai vârstnică...) al cărei nume de familie era... Roumains (cu „s”-ul final pronunțat).

De două ori m-am dus să o văd pe Martha în Cornwall, în eleganta casă numită „Tulimaar”, ultima oară prin 1968, în perioada când, bolnavă fiind, a petrecut mai

¹ În franceză, „*bon à l’un, jour à l’autre*”.

² „Față de Napoleon, și din toate punctele de vedere, sunteți Europa!”

³ Fragmente din această carte neterminată au fost publicate postum, sub titlul *Où tombe la foudre (Unde lovește trăsnetul)*.

mult de un an acolo. Suferea de zona zoster, o boală foarte penibilă, pe care o suporta cu un stoicism desăvârșit: niciodată n-am auzit-o pomenind de durerile ce o chinuiau. Rămăsese foarte legată de România, vorbea bine românește, chiar dacă avea un accent francez, dar spunea că a scrie pe românește ar fi fost o insultă adresată de ea acestei frumoase limbi, pentru care avea cel mai mare respect: nu era limba ei de scriitor. Pe piatra ei de mormânt, pe care și-o pregătise ea însăși, scrie, de altfel: „Princesse Bibesco, Ecrivain français.” Îmi amintesc că ne-am dus într-o duminică, cu mașina tinerei secretare pe care o avea pe-atunci, și care era la volan, să vedem mormântul ei în cimitirul de la Ménars, mică localitate de pe malul Loarei, cu un superb castel ce aparținuse, în veacul al XIX-lea, familiei mamei lui George Bibescu, născută Valentine de Riquet de Caraman-Chimay. Martha avea o deosebită afecțiune și admirație pentru soacra ei, despre care spunea că îi datorează o mare parte din educația ei, din cunoștințele pe care le are. Era impresionant să o vezi contemplând cu seninătate lespede, gata pregătită, a propriului ei mormânt.

Avea amintiri interesante despre țară și niște puncte de vedere deseori foarte critice față de guvernele din perioada interbelică. Îi plăcea, de pildă, să citeze fraza prin care mareșalul Averescu, de mai multe ori prim-ministru, îi lua în derâdere pe aviatori; suna cam așa: „Se dau peste cap în aer, pe roți de bicicletă!” E clar că Averescu nici nu-și putea imagina cât de importantă, de indispensabilă va deveni, în câțiva ani numai, aviația în politica economică, comercială sau de apărare a unei țări. Nevesta marelui aviator George Valentin Bibescu, titular al brevetului de pilot N° 20, decernat în 1910 de Aero-Clubul Franței, președinte, din 1930 și până la moartea sa, în 1941, al Federației Aeronautice Internaționale, nu putea fi decât scandalizată de o atare lipsă de viziune. Martha mă întreba întotdeauna care sunt ultimele vești din țară. M-a surprins chiar că se interesa de probleme precum construirea, de către comuniști, a centralei electrice de la Porțile de Fier. Spunea că fusese inițial un proiect al soțului ei, pe care însă guvernele de atunci fuseseră incapabile să-l realizeze. Era, așadar, foarte critică față de anumite aspecte ale României de altădată și mai mult decât rezervată față de ceea ce numea (pe românește și în mod ironic) „lumea bună” – cu alte cuvinte, românii de la Paris, pe care nu-i frecventa aproape deloc – și, mai

cu seamă, față de aplecarea acesteia către certuri și bârfe. Pe Martha, în schimb, n-am auzit-o niciodată vorbind de rău pe cineva.

Prin intermediul unor documente inedite până acum, cititorul acestei cărți va descoperi o personalitate fascinantă, de o complexitate cu totul excepțională: o intelectuală, o cerebrală dar, în același timp, o ființă de o sensibilitate rară, care iubea frumosul (povestea că grădinarul de la Mogoșoaia zicea despre ea, vâitându-se: „Ne omoară cu estetica!”), o seducătoare care, cel mai adesea involuntar, era capabilă să stârnească pasiuni înflăcărâte, ca aceea care îl mistuia pe diplomatul italian Francesco Lequio. Avea voință și curaj, știa la fel de bine ce voia și cum să realizeze cele dorite (de pildă, restaurarea Mogoșoaiei). Nu se interesa numai în mod pasiv de politică: prin numeroasele ei cunoștințe, a încercat cu perseverență să favorizeze ieșirea României din alianța cu Germania lui Hitler, ceea ce mai multe dintre documentele ce urmează dovedesc cu prisosință. Era un adevărat cetățean al lumii: se simțea la ea acasă peste tot, avea prieteni în toate țările. Prietenia conta, de altfel, enorm pentru ea. Cea mai lungă și mai armonioasă prietenie a trăit-o pesemne cu Abatele Mugnier, în amintirea căruia va publica abundența lor corespondență (1911–1944) în trei groase tomuri, intitulate tocmai *La Vie d'une amitié*.

Dintre numeroșii ei corespondenți prezenți în această lucrare, am avut ocazia să-l întâlnesc pe Pietro Gerbore (1899–1984), în vara anului 1981, la Florența, unde locuia. Un om de o vastă cultură, călduros, comunicativ, care, la optzeci de ani trecuți, a ținut neapărat să-mi arate, cu explicațiile cuvenite, frumusețile orașului Lucca. Își amintea foarte precis de Martha și de România, pentru care avea o mare afecțiune, după anii petrecuți la Legația Italiei din București. Între timp am aflat că, în perioada aceea, a tradus mai multe poezii ale lui Eminescu în limba lui Dante! Era un om de caracter, cu principii solide: monarhist convins, a demisionat din serviciul diplomatic imediat după proclamarea Republicii Italiene (1946), pentru a nu-și călca jurământul depus regelui. S-a consacrat apoi studiilor istorice, publicând numeroase cărți.

Dar să revenim la *Martha Bibescu și vocile Europei*, volum care, grație cercetărilor remarcabile ale Alinei Pavelescu și deschiderii Editurii Corint, ne dezvăluie aspecte mai puțin cunoscute din viața și din opera acestei persoane cu totul aparte. Ne-am

văzut regulat timp de aproape zece ani. Răscolirea amintirilor acestora m-a făcut să-mi dau și mai bine seama cât de mult îmi lipsește. Citind lucruri de și despre ea, o putem însă cu toții imagina aproape de noi: cei care, ca mine, am avut privilegiul să o cunoaștem, dar și cei care vor face acum cunoștința ei.

MIHAI BRÂNCOVEANU

Introducere

MARTHA BIBESCU ȘI VOCILE EUROPEI

Învățătoarea desenează un cerc pe asfalt.

Mă opresc ca să privesc jocul.

O duzină de școlari între 7 și 12 ani; le spune:

„Nu trebuie să intrați în cerc, dar încercați să vă împingeți acolo vecinul.”

Partida începe; [copiii] se învârt în cerc, se împing, se îngrămădesc; cel mai mic, cel mai slab e forțat să intre în cerc. Cade cu nasul de pământ, ceilalți copii îl calcă în picioare.

Acesta e jocul!

Asta e istoria Europei, a războiului și a țărilor mici.

(Din jurnalul Marthei Bibescu, BNR,
Pachet CCLXXXII/1, fila 47)

„[...] J'ai vécu d'innombrables vies non seulement avant ma naissance, mais encore au cours de ma vie présente.”¹

(Idem, BNR, Pachet CCLXXXII/1, fila 54)

¹ „Am trăit nenumărate vieți nu doar înainte de a mă naște, dar chiar în cursul vieții mele prezente” (lb. franceză).

Deși o are ca personaj central pe Martha Bibescu, prezentul volum de documente vizează, de fapt, o cuprindere mult mai largă. Avem în față o carte polifonică, din care voci diferite, în registre diferite, îi vorbesc cititorului despre una și aceeași realitate: cel de-al Doilea Război Mondial, a doua mare traumă suferită de civilizația occidentală în secolul XX. Bineînțeles, alegerea Marthei Bibescu ca personaj în jurul căruia se structurează întregul demers nu a fost deloc întâmplătoare. Supranumită „Principesa Europei”¹, dotată cu un talent diplomatic înnăscut, aceasta s-a aflat pe tot parcursul vieții în centrul unei vaste și abil întreținute rețele de relații cu marile personalități culturale și politice ale vremii sale. Regi, regine, președinți și miniștri, diplomați și scriitori, dictatori, agenți secreți și informatori contribuie astfel, prin simpla intersectare a biografiilor sau prin intermediul corespondenței lor cu Martha Bibescu, la realizarea unui tablou dens și plin de nuanțe al celei mai mari sfâșieri din istoria europeană a secolului tocmai încheiat. O lume care își înfruntă propria extincție, un sistem de valori – cel democratic – amenințat cu dislocarea definitivă, o înclăștare între Bine și Rău, în care cele două noțiuni se întrepătrund până la a-și pierde contururile distincte, se înfățișează privirii celor de azi prin glasul uneori lucid, însă adeseori neputincios al contemporanilor evenimentelor.

Din acest cor al troienelor, personajul central, Martha Bibescu, se detașează, nu în primul rând ca *raisonneuse*, ci mai ales grație voinței sale extraordinare de a spera, de a acționa, de a încerca până în ultimul moment, utilizând toate mijloacele pe care, în cvasiexilul ei princiar de la Posada sau Mogoșoaia, le mai putea avea la dispoziție, pentru a schimba cursul unei istorii scăpate de sub control.

MARTHA BIBESCU ÎN ARHIVELE ROMÂNEȘTI

Acest volum este rezultatul unei cercetări care a durat aproape un an și s-a extins asupra fondurilor și colecțiilor aflate în trei mari arhive din România: Consiliul

¹ Cf. Renato Bova Scoppa, *Colloqui con due dittatori. Salazar-Antonescu*, Ruffolo Editore, Roma, 1949, p. 58: „[La Mogoșoaia], principesa își primea oaspeții învăluită aproape întotdeauna într-un fel de tunică neagră și purtând un vâl savant înfășurat în jurul chipului, care îi lăsa neacoperită numai o parte din față și acei ochi inconfundabili din care izvoră o lumină albastruie, dulce și iscoditoare în același timp” (traducerea din lb. italiană îmi aparține).

Național pentru Studiarea Arhivelor Securității (CNSAS), Biblioteca Națională a României și Arhivele Naționale. Cercetarea a impus, printre altele, o minuțioasă muncă de identificare a materialului documentar.

În prima parte a volumului sunt prezentate cele mai relevante documente din dosarul Marthei Bibescu aflat în prezent în custodia CNSAS. Dosarele de urmărire deschise pe numele Marthei Bibescu și al soțului acesteia, George Valentin Bibescu, datează din perioada regimului național-legionar, căruia soții Bibescu îi erau ostili și care, în consecință, i-a perceput ca pe niște inamici.¹ Dosarul lui George Valentin Bibescu a fost închis odată cu decesul celui supravegheat, survenit la 2 iulie 1941. După moartea soțului ei, Martha Bibescu preia pe cont propriu relațiile cu prietenii acestuia din tabăra aliată, Palatul de la Mogoșoaia devenind unul dintre locurile preferate de întâlnire ale diplomaților francezi care, de la legația din București, explorau căile de acțiune împotriva regimului de la Vichy. În aceste condiții, Serviciul Secret de Informații (SSI) primește indicații să își intensifice supravegherea asupra Marthei, asupra membrilor familiei Bibescu și a reședințelor de la Mogoșoaia și Posada, cu atât mai mult cu cât, în anii războiului, Mogoșoaia devine sediul de refugiu al legațiilor elvețiană și finlandeză la București. SSI încearcă să recruteze informatori din rândurile persoanelor care aveau contacte directe cu Martha Bibescu și cu vărul ei, diplomatul Antoine Bibescu, căsătorit cu Elizabeth, născută Asquith, fiica lui Herbert Henry Asquith, fost prim-ministru al Marii Britanii în perioada 1908-1916. Una dintre sursele des întâlnite în dosarul Marthei, sursa „Rudi”, era de fapt o persoană din anturajul apropiat al lui Antoine Bibescu, care dădea informații și despre activitatea acestuia.

Pe tot parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, activitatea și întâlnirile Marthei Bibescu, atât cu diplomații străini, cât și cu oameni politici români, au fost

¹ La 23 noiembrie, poliția legionară condusă de Alexandru Ghika a făcut o percheziție la Mogoșoaia, confiscând, printre altele, manuscrisele Marthei și documentația acesteia pentru lucrarea *Nimfa Europa*. Membrii familiei și personalul de serviciu au fost interogați de legionari. Episodul, ca și demersurile umiltoare pe care a trebuit să le facă pentru a-și recupera hârtiile personale sunt povestite în Martha Bibescu, *Jurnal politic. 1939-1941*, Editura Politică, București, 1979, pp. 225-234. Principalul suspect în ochii legionarilor era George Valentin Bibescu, considerat mason și bănuit de „complicitate” cu Marea Britanie și Franța.

monitorizate de SSI. Documentația astfel adunată a fost ulterior preluată de Securitatea comunistă, care continuă să se intereseze de activitatea prințesei Bibescu în exil și de demersurile pe care le făcea din străinătate pentru ca fiica și ginerele său, Valentina și Dimitrie N. Ghika-Comănești, rămași în România și stabiliți cu domiciliu forțat la Curtea de Argeș, să poată părăsi țara. Ultima piesă din dosarul Marthei Bibescu păstrat la CNSAS¹, o adresă de verificare a Valentinei Ghika-Comănești, datează din 28 iunie 1956, cu puțin timp înainte ca aceasta și soțul ei să fie lăsați să plece din România.

Deși piesele aflate la dosarul de urmărire informativă a Marthei Bibescu conțin multe informații imprecise sau chiar, în unele situații, de-a dreptul eronate, fără a adăuga neapărat elemente inedite la biografia acesteia, importanța lor constă în primul rând în confirmarea unor evenimente cunoscute din jurnalele Marthei și ale personalităților din anturajul ei, menționate indirect în corespondența personală sau consemnate ca zvonuri în epocă. Astfel, dacă din mărturiile contemporanilor, implicarea Marthei Bibescu în tratativele regimului Antonescu pentru încheierea unei păci separate cu Alianții rezultă mai degrabă ca un zvon neconfirmat, informațiile din dosarul său de la CNSAS, coroborate cu corespondența pe care a purtat-o în epocă, aduc necesara confirmare. La fel, în privința sprijinului acordat de principesa Bibescu rezistenței franceze de la București, diplomaților italieni care se situau de partea monarhiei în conflictul acesteia cu Mussolini și, ulterior, în privința susținerii arătate de ea pentru reprezentanții britanici și americani în Comisia Aliată de Control.

Un amănunt interesant din dosarul de urmărire informativă a Marthei Bibescu este acela că, după plecarea sa definitivă din țară, în septembrie 1945, autoritățile comuniste au încercat să o implice în procesele zise „de spionaaj” intentate unor membri ai aristocrației românești. Din documentele aflate la dosar, transcrieri din timpul unor anchete, rezultă că Securitatea încerca să lege numele Marthei Bibescu atât de acuzații de colaborare cu Alianții anglo-americani, cât și, în mod forțat, de o inexistentă simpatie față de autoritățile naziste. Tentativele par să fi rămas însă fără

¹ CNSAS, Dosar I 211962.

finalitate, iar după 1956, anul plecării din România a fiicei și ginerelui Marthei, dosarul aflat azi la CNSAS nu mai conține alte documente de urmărire.

Al doilea grupaj de documente prezentate în volum face parte din colecția Saint-Georges deținută de Biblioteca Națională a României. Aceasta reprezintă, de fapt, cea mai importantă arhivă de documente referitoare la istoria familiei Bibescu, care poate fi consultată în România. Documentele au fost donate de însăși Martha Bibescu Muzeului Saint-Georges într-un interval de timp situat după episodul confiscării lor de către poliția legionară, în noiembrie 1940, și plecarea ei definitivă din România, din dorința de a le pune la adăpost de viitoarele intemperii ale istoriei. Și calculul s-a dovedit până la urmă corect: la desființarea Muzeului Saint-Georges, arhiva Bibescu nu s-a risipit, așa cum s-a întâmplat cu documentele, fotografiile și operele de artă confiscate odată cu naționalizarea Palatului de la Mogoșoaia, ci au fost transferate către Biblioteca Națională, unde se păstrează și astăzi. O parte importantă a colecției cuprinde scrisori adresate Marthei Bibescu de personalități ale vieții politice și culturale europene. Wilhelm al III-lea, prințul moștenitor care nu a mai apucat să ajungă kaizer, cu care Martha avusese o idilă platonice înaintea de Primul Război Mondial, Ramsay MacDonald, laburistul de care o lega o vie afecțiune reciprocă, regele Alfonso al XIII-lea al Spaniei, monarhul detronat de războiul civil și mort în exilul italian, Louis Gillet, academicianul și omul de spirit deprimat de soarta tristă a țării sale, abatele Mugnier, confesorul și cel mai apropiat prieten spiritual al prințesei, René de Weck, scriitor și șef al Legației Elveției la București, Francesco Lequio, diplomatul italian îndrăgostit fără speranță, Jacques Truelle, diplomatul francez pe care îl ajutase să reziste cu demnitate regimului de la Vichy și mulți alții, faimoși sau mai puțin cunoscuți, îi scriu din toate colțurile Europei însângerate de război, cu speranța că vor putea menține în viață ultimele rămășițe de fraternitate a spiritului european în cele mai întunecate vremuri din istoria de până atunci a continentului. Din această colecție de scrisori am selectat partea cea mai consistentă a volumului de față, în încercarea de a reconstitui o imagine cât mai completă a stărilor de spirit și a reflecțiilor despre viitorul Europei care circulau în mediile politice și intelectuale ale epocii.

Documentele referitoare la activitatea Marthei Bibescu deținute de Arhivele Naționale sunt în număr mult mai mic, păstrate în principal în fondul familial Bibescu și,

sporadic, în alte fonduri familiale sau personale, cum ar fi fondul familial Lahovary, fondul familial Știrbey sau fondul personal Constantin Argetoianu. Doar o mică parte a acestor documente au legătură cu perioada celui de-al Doilea Război Mondial și, ca atare, foarte puține dintre ele au făcut obiectul prezentei selecții. Mult mai bogat este însă materialul ilustrativ identificat în fototeca Arhivelor Naționale, din care am ales o bună parte dintre ilustrațiile volumului.

MARTHA BIBESCU – O FEMEIE SUB VREMURI

Farmecul și inteligența Marthei Bibescu au transformat-o, încă de foarte tânără, într-o legendă printre contemporani. O legendă nu de puține ori controversată, căci ironia ei de femeie spirituală, opiniile în răspăr față de *mainstream*-ul epocii, ambiția de a străluci în public și abilitatea cu care reușea să câștige grațiile oamenilor importanți ai timpului, folosindu-se deopotrivă de frumusețea fizică și de mintea ascuțită, i-au adus destui inamici, în special printre doamnele din înalta societate românească.

Unul dintre episoadele cele mai critic comentate din biografia sa se referă la atitudinea pe care a adoptat-o în perioada participării României la Primul Război Mondial. Pe atunci, Martha nu împlinise încă 30 de ani. În 1909, cu ocazia vizitei la București, la invitația Casei Regale a României, a Kronprinzului german, cel care trebuia să devină viitorul kaizer Wilhelm al III-lea, între ea și moștenitorul coroanei imperiale s-a înfiripat o idilă platonicească, urmată de o vizită la Berlin a Marthei și a soțului acesteia, George Valentin Bibescu, ca oaspeți ai prințului moștenitor Wilhelm și ai soției acestuia, Cecilia, iar apoi de o lungă relație epistolară, încheiată odată cu sfârșitul vieții celui care, în 1918, la sfârșitul Primului Război Mondial, abdicase împreună cu tatăl său în urma înfrângerii suferite de Puterile Centrale.¹

¹ Prințul moștenitor Wilhelm a murit în 1951. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fiul său cel mare, prințul Wilhelm al Prusiei, a murit pe front, în Franța, în 1940, ca soldat al armatei germane. Pentru detaliile relației dintre Martha Bibescu și prințul moștenitor Wilhelm, a se vedea Constantin Jordan (editor), *Martha Bibescu și prințul moștenitor al Germaniei. File de istorie (1909-1910)*, Institutul European, Iași, 2010.

În această relație, dacă tânărul Wilhelm fusese cucerit de eleganța pariziană a Marthei, Martha, la rândul ei, fusese sedusă de perspectiva ce i se deschidea de a deveni un personaj influent în marea politică internațională, confidenta și sfătuitoarea unuia dintre cei mai puternici monarhi ai vremii. Așa cum rezultă din notele și corespondența pe care le-a păstrat în arhiva personală, principala sa ambiție era nici mai mult, nici mai puțin decât să contribuie la reconcilierea politică dintre Franța, patria ei de suflet, și Germania, în condițiile în care cele două țări se considerau reciproc „inamici tradiționali”. Desigur că ambițiile tinerei Martha Bibescu, împreună cu încrederea în sine a unui întreg model de civilizație, au fost zdrobite de cataclismul general reprezentat de Primul Război Mondial. Contemporanii din România nu i-au iertat însă niciodată prințesei Bibescu alegerea de a rămâne în Bucureștiul sub ocupație germană, atunci când soțul ei, ofițer în armata română, lupta pe frontul din Moldova, iar prietena sa, regina Maria, se afla împreună cu cea mai mare parte a elitei românești în exilul de la Iași. Deși activitatea desfășurată de Martha Bibescu în Bucureștiul ocupat, aceea de coordonatoare a unui spital al Crucii Roșii, prietenia cu viitorul lord Thompson of Cardington, pe atunci doar Christopher Birdwood, colonel în armata britanică¹, precum și legăturile sale speciale cu mediile culturale și politice din Franța o situau deasupra oricărei acuzații întemeiate de colaborare cu inamicul, alegerea de a nu urma autoritățile române în exilul lor de la Iași a costat-o un lung și obositor război cu acuzatorii săi din anturajul Casei Regale a României.² În 1932, atunci când prietenii francezi ai Marthei au inițiat demersuri pe lângă guvernul țării lor pentru ca acestea să i se acorde Legiunea de Onoare, câteva doamne române, a căror purtătoare de stindard era, la Paris, Elena Văcărescu, au instrumentat în presa franceză o campanie prin care principesa Bibescu era acuzată de filogermanism și de colaborare cu inamicul în

¹ A se vedea, pentru detaliile biografice furnizate chiar de protagonistă, Martha Bibescu, *Le destin de Lord Thompson of Cardington suivi de Smaranda*, Editions Ernest Flammarion, Paris, 1932.

² Referitor la activitatea Marthei Bibescu în timpul Primului Război Mondial, a se vedea Ghislain de Diesbach, *Prințesa Bibescu. 1889-1973. Ultima Orhidee*, volumul I, Editura Vivaldi, București, 2003, pp. 301-415. A se vedea și Martha Bibescu, *Jurnal 1915*, Editura Compania, București, 2001, respectiv *Martha Bibescu în timpul ocupației germane la București*, Editura ANIMA, București, 2005.

timpul războiului.¹ Deși s-a apărat cu demnitate, Martha nu a reușit să primească mult râvnita Legiune de Onoare decât în 1963, spre sfârșitul vieții, după ce, în perioada 1940-1945, mânată de cele mai vii sentimente antinaziste, sprijinise, la reședința sa din Mogoșoaia, rezistența diplomaților francezi împotriva regimului de la Vichy.

O altă relație delicată, ale cărei ecouri se regăsesc în volumul de față, a fost aceea dintre Martha Bibescu și regina Maria. Fiică de politician conservator – tatăl său, Ion N. Lahovary a fost chiar ministru de externe între 1899-1900, în cabinetul condus de George Grigore Cantacuzino² – Martha s-a aflat, de la o vârstă foarte fragedă, în anturajul reginei Maria, pe atunci principesă moștenitoare.³ Mai târziu, cele două au devenit prietene apropiate, admirându-și una alteia frumusețea și inteligența, încurajându-și reciproc înclinațiile artistice, schimbând confesiuni și toalete, concurându-se în pasiunea pentru grădinărit. În însemnările sale zilnice, regina Maria relatează zile frumoase petrecute la Mogoșoaia și Posada, cele două reședințe ale familiei Bibescu, în compania Marthei, a soțului ei, George Valentin și, ocazional, a regelui Ferdinand sau a copiilor familiei regale. Bunul gust, educația și talentul literar pe care le poseda Martha Bibescu o făceau o companie plăcută, de care se bucura chiar și sobrul rege Carol I. Numai că Martha însăși avea o personalitate mult prea puternică pentru a accepta să se plaseze în umbra unei alte femei, fie ea și regină. Din aluziile pe care le face, inclusiv în paginile memorialistice pe care le

¹ Martha Bibescu a constituit atunci, în vederea apărării poziției sale, un dosar în care rezumă acuzațiile ce i s-au adus și prezintă dovezile ce o dezincriminau. Cf. Biblioteca Națională a României, Colecția Saint-Georges, Pachet LX/1, filele 123-166. Vezi, de asemenea, Dumitru Hîncu, *Martha Bibescu. Intrigă fără iubire. Piesă jucată în culise*, Editura Vivaldi, București, 2002.

² Pentru biografia tatălui Marthei Bibescu, a se vedea Ion N. Lahovary, *Amintirile unui voluntar din armata română (Plevna, 1877)*, cu o prefață de Martha Bibescu, Editura Militară, București, 2015. Vezi, de asemenea, Costel Iordăchiță, *Familia Lahovary, ascendență și destin politic*, Editura Carminis, Pitești, 2004, pp. 147-163. Această din urmă carte nu este însă lipsită de lacune.

³ „[Pe Martha] Am cunoscut-o fetiță, în primii ani după venirea mea în România, căci era între noi o diferență de zece ani. O poreclisem «poney», spre deosebire de sora mai mare, Jeanne, căreia îi dădusem numele mai puțin măgulitor de «âne» și în acele zile îndepărtate, eu, tână prințesă bălaie din Marea Britanie, eram idealul lui poney. Din prima ei copilărie, Martha dădea semne că va fi frumoasă și visa măritii” (Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editura Eminescu, București, 1991, p. 222).

reproducem în acest volum, înțelegem că o privea pe regina Maria ca pe o rivală în aspirațiile sale de a influența marea politică a vremii, iar ascendența voievodală a familiei Bibescu o făcea să se simtă încă și mai îndreptățită să critice anumite decizii sau detalii, politice sau doar de etichetă, influențate de regină. Despre motivele care au contribuit la deteriorarea relației lor, regina Maria amintește cu delicatețe în memoriile proprii: „Da, ne asemănăm în multe privințe, dar cu cât înaintam în viață, drumurile ni se despărțiră treptat, năzuințele ei o duseră pe altă cale și aceleași lucruri încetară de a ne părea la amândouă de aceeași însemnătate.”¹ La apariția, în 1937, a *Poveștii vieții mele*, cartea autobiografică a reginei Maria, Martha Bibescu a publicat în gazeta franceză *Le Journal* un articol de o ironie fin disimulată, intitulat „Heure et malheur d’une reine”, în care, sub aparența admirației față de caracterul inocent și exuberant al reginei, îi aduce indirect reproșul de a fi fost imatură și dominată de amorul propriu, amintind în treacăt că, înainte de a se căsători cu principele moștenitor Ferdinand, prințesa Maria „nu știa unde se află mica țară în care avea să trăiască. Anglia, Rusia, Germania, știa unde sunt, așa cum o știa toată lumea; dar tronurile lor erau ocupate; în România, un tron era liber și o aștepta; va fi regină”. În finalul articolului, cu un regret sincer, care viza foarte probabil mai ales propriile sale ambiții, Martha Bibescu descrie efectele legii salice din politica românească asupra destinului reginei Maria: „Într-o țară de drept salic, o regină nu e decât un pasaj de la un rege la altul. Această realitate dură, rezultată din dreptul românesc, va domina întreagă această viață care ne este atât de simplu povestită. Din 1914 în 1927, va fi regină, doar pentru treisprezece ani, regină consoartă, nu regină domnitoare, ca marea sa bunică Victoria. Dar, în timpul acestor treisprezece ani, mica Românie devine mare, își dublează teritoriul și populația. Timidul ei tovarăș de viață devine Regele Întregitor, Eroul, Învingătorul. Fiul ei cel mare, care îi moștenește farmecul și curajul, format de tatăl său la școala nefericirii, va fi primul rege care își recâștigă regatul din avion. Soția lui Ferdinand I, mama lui Carol al II-lea, iată adevăratul rol al reginei Maria în Istorie.”²

¹ Maria, Regina României, *op. cit.*, pp. 223–224.

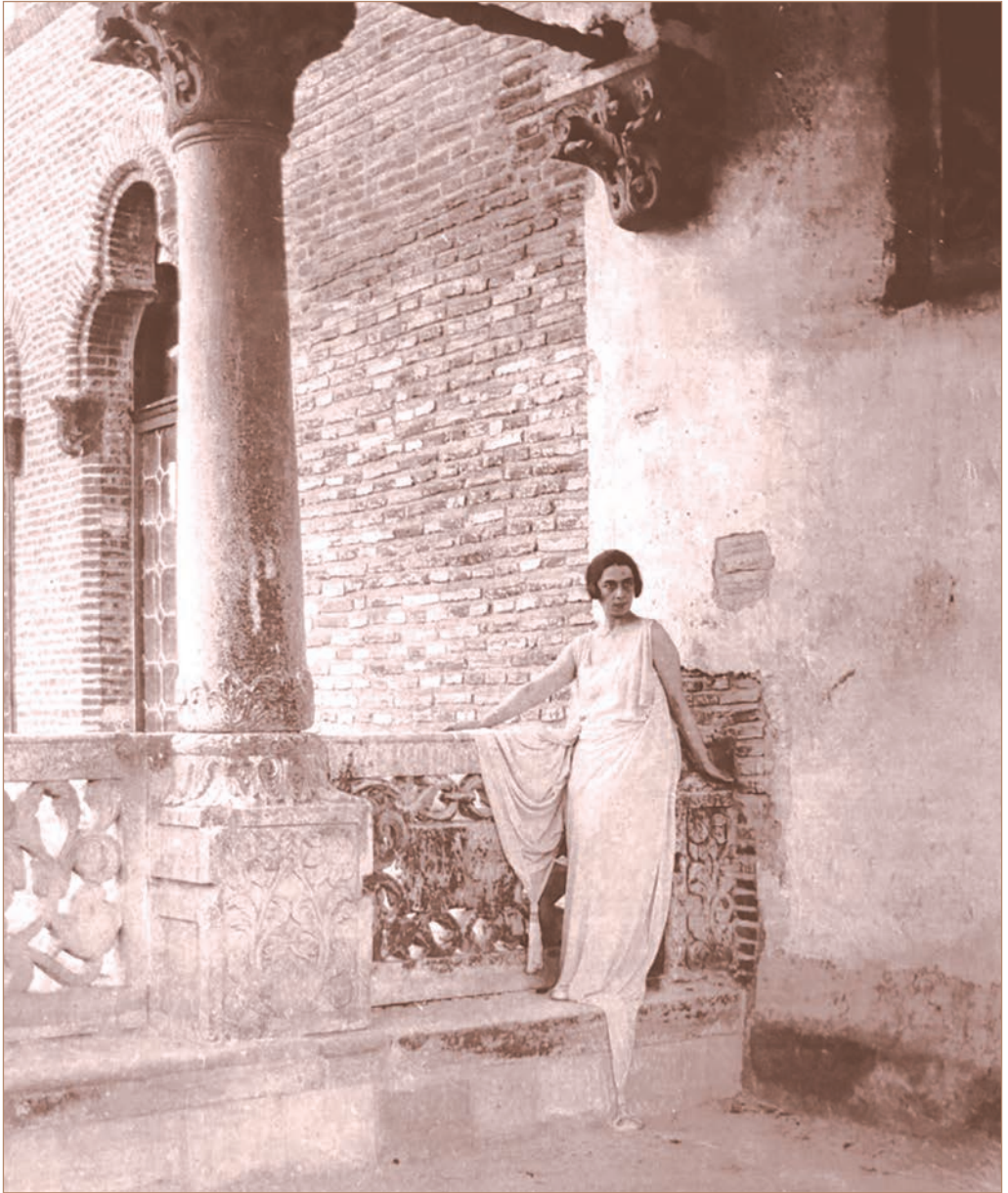
² *Le Journal* din 27 martie 1937, Biblioteca Națională a României, fond Saint-Georges, Pachet LX/1, fila 167.

Cuprins

Prefață de Mihai Brâncoveanu	4
Introducere de Alina Pavelescu.....	11
Mulțumiri	25
Notă asupra ediției	27
Prolog	29
Martha Bibescu – dosar informativ	37
Correspondență – vocile Europei.....	99
Epilog	235

Martha Bibescu la Mogoșoaia
(Fototeca ANR).

Martha Bibescu la Mogoșoaia
(Fototeca ANR).